

SZEMLE

KENDALL, CALVIN B.: THE ALLEGORY OF THE CHURCH: ROMANESQUE PORTALS AND THEIR VERSE INSCRIPTIONS. Toronto – Buffalo – London: University of Toronto Press, 1998. XV, 401 o. 36 képoldal.

A műalkotások, legalábbis a középkoriak, maguktól nem beszélnek, hanem szóra kell bírni őket, ami időnként meglehetősen nehézségekbe ütközik. Ha pedig mégis megszólalnak, azaz feliratokkal látták el őket, akkor azzal újabb bonyodalmat okoznak a művészettörténésznek, aki rendszerint nincs is felkészülve azok elolvasására és megfejtésére. Csak az igazán eltökélt művészettörténészek szoktak elbíbelődni a sokszor enigmatikus feliratokkal, a szakmabéliek többsége ezt átengedi a filológusoknak. Azok ellenben ritkán érdeklődnek a kőfaragványok titkai iránt, az ő igazi terepük a pergamen és a papíros. Éppen ezért érdemel különös figyelmet az a nemrég megjelent kötet, melynek célja „a román kori kapuk vizsgálata verses felirataik lencséjén keresztül”.

A mű szerzője a minnesotai egyetem angol tanszékének professzora, aki egy turistaúton fedezte fel magának a román kori templomok feliratait. Miután nem talált a témában megfelelő szakmunkára, maga fogott kutatásba, és számos tanulmányút után 20 év munkával elkészítette a román kori verses feliratok corpusát. Hangsúlyoznunk kell, hogy a szerző nem művészettörténész: ezt jelzik a datálási bizonytalanságok, a szakirodalom hiányosságai (anélkül kezdett anyaggyűjtésbe, hogy tudott volna a poitiers-i Robert Favreau vezette nagy vállalkozásról, a Corpus des inscriptions de la France médiévale-ról [CIFM] [amit az előszóban tiszteletreméltó bátorsággal be is vall]) – bár el kell ismerni, ennek ellenére hatalmas és korrekt munkát kaptunk kézhez, kiterjedt apparátussal. Ebben sokan siettek segítségére, köztük magyarok is, akiknek a kalauzolásával felkereste hazánkat, és ez meghálálhatta magát a katalógusrészben is (ld. alább az Esztergomról írottakat!).

Ha pontosabban akarjuk meghatározni a könyv tárgyát, kissé elbizonytalanodunk. A katalógus ugyanis szándéka szerint minden faragott román kori verses feliratot közöl. A könyv címe a mű tárgyát csak a kapukra szűkíti, de lehet-e a feliratos román kori portálokat elemezni a felirat nélküliek ikonográfiája figyelmen kívül hagyásával? Természetesen nem, ezért a főszerzőben általában a román kori kapuk ikonográfiai elemzését kapjuk, mely legfőképpen, de nem kizárólagosan a feliratokon alapszik.

A mű a bevezető, talán kissé általános, a középkori templom szimbolikáját bemutató fejezet után nagyon helyesen a templomi feliratok történeti vázlatát nyújtja az ókeresztény időktől, majd áttér a fő témára: a XI–XII. századi észak-itáliai, dél-franciaországi és észak-spanyolországi emlékek elemzésére. A portálok jelentésrétegeit árnyaltan érzékelteti. Központi szerepet szán Jézus kijelentésére

nek: „én vagyok a kapu” (Jn 10,9), és a kapuk Krisztus-szimbolikájának. Más, ezt kiegészítő allegorikus jelentéseket is bemutat, mint a Menny kapuja, az Élet kapuja, az Élet kútja, morális allegóriák, víziók, sőt a politika, zarándoklat és az anyagi szempontok is tálalásra kerülnek. Nem feledkezik meg a szerző a művészeket és a megrendelőket dicsőítő feliratokról sem. Mellékesen kitér a szövegek nyelvezetére, metrikájára és szójátékaira is. A szerző fő érdeklődési területe a kapu szimbolikája a templom allegorikus rendszerében értelmezve, de elég belátó ahhoz, hogy más szempontoknak is teret adjon.

A szöveget kísérő 40 fotó kifejezetten a jelen kötet számára készült. Ha az volt ezzel a cél, hogy a szöveg hathatós képi támogatást nyerjen, akkor ez csak részben sikerült. A válogatásba ugyanis javarészt jólismert emlékek kerültek, a rajtuk szereplő felirat pedig ugyanúgy nem olvasható, mint általában az eddig közölt fotókon. Mégis jó így együtt látni az anyagot, még ha jobban is örültünk volna a madárlátta emlékeknek, így pl. egyes Amerikában is kevésbé ismert francia vagy közép-európai faragványoknak.

A könnyebb tájékozódást szolgálják a térképmelléletek, melyek közül négy egy-egy régiót mutat be (Rhône-Alpok, Pó-völgy, Pireneusok és Aquitánia, ezek szerfölött hasznosak a tájékozottabb olvasónak is), egy pedig a maradékot tünteti fel. Ez utóbbi címe: Európa, de szokás szerint lemarad az olasz csizma lábfeje, az egész Skandináv-félsziget, és a kontinens félbemarad valahol Bécs vonalában. Így a katalógusban szereplő Esztergomot csak a távolba mutató nyíl jelöli (ahogy Trogirt is). Nem ellenőriztem a katalógus valamennyi tételét, de az egyetlen lengyelországi emlék, egy boroszlói timpanon, lemaradt róla, és Velencét sem mint feliratos helyet jelöli.

A kötet legfőbb értéke kétségtelven a 192 tételes katalógus. A gazdag és változatos anyag sok szemezgetnivalót tartogat az érdeklődőknek. A teljességre törekvő kritikai szövegkiadás (sokszor a korábbi közlések javításával) és az angol fordítás mellett részletesen leírja a felirat hollétét és tartalmi környezetét. A datálások rendszerint a szakirodalom kritikátlan használatát tanúsítják, és néha csak évszázad pontosságúak. A katalógustétel szövegében és a hozzá fűzött jegyzetekben általában korrekt szakirodalmi tájékoztatást kapunk, ami különösen a világ jelen szegletében nem lebecsülendő segítség, a szerző ugyanis éppen ahhoz fért hozzá, amihez mi nehezebben, és fordítva, az hiányzik belőle, amit mi ismerünk jobban. Így például nehezen érthető, miért kell találgatásokba bocsátkozni afelől, hogy a trogiri dóm híres faragott kapuja a nyugati oldalon van-e (mellesleg: ott van). A boroszlói Építészeti Múzeumban (Muzeum Architektury) őrzött timpanon verses feliratát csak részlegesen közli, eredete homályban marad (a „Tympanum of Jaxa” meghatározásból nem derül ki, hogy Jaxa/Jaksa/Jaschko valójában a timpanonon ábrázolt alapító, a faragvány pedig a közeli Olbin kolostorából való), és irodalmi hivatkozása (Ornamenta Ecclesiae katalógus a CIFM alapján!) sem kielégítő.

Általában a közép-európai emlékek számbavétele esetlegesnek tűnik. Csak a lengyelországi emlékek közt tallózva, említés nélkül marad a műben a strzelnoi Szentháromság-templom (közli: Sztuka polska przedromańska i romańska do schyłku XIII wieku, red.: M. Walicki, Warszawa 1971, 760), vagy az ugyancsak Boroszló környékéről származó, piaseki egykori ágostonos rendi templom kaputimpanonja (uo. 782.). Bizonyára jó hasznát vette volna a szerző az olyan összefoglalásoknak, mint K. Ciechanowski: Epigrafia romańska i wczesnogotycka w Polsce

(Wroclaw 1965) vagy az olyan recensebb munkáknak is, mint V. Delonga: *Inscriptions des souverains croates du IXe au XIe siècle* (Split 1997). A kimaradt példákat bizonyára lehetne még szaporítani: említhető a pécsi Jákobot ábrázoló verses feliratos márványfaragvány, mely vélhetőleg egy tervezett kapu szárköveként készült (+ NVLLVS MIRETVR [...] VT / hVIC CVR BENEDICTIO DETVR, vö. Pannonia Regia kat. no. I-74); problematikusabb az óbudai Maiestas Domini-dombormű, mely talán nem is kapuhoz készült, és töredékes feliratáról csak sejtethető, hogy versbe szedték (+ ORBITA TOLLITUR [...]O GRADIVNTVR, vö. Árpád-kori kőfaragványok kat. no. 58. és Budapest im Mittelalter kat. no. 145); a sokat vitatott zalavári „küszöbkő” kapcsán legalább abban egyetértés van, hogy hexameteres felirata Árpád-kori (Tóth S.: A keszthelyi Balatoni Múzeum középkori kőtára, in: *Zalai Múzeum* 2/1990, 164., vö. Szóke B. M.: A korai középkor hagyatéka a Dunántúlon, in: *Ars Hungarica* 26/1998, 285–6.); és talán idevonható a gyulaféhevári székesegyház főszentélyének déli falába foglalt régebbi Szt. Mihály-dombormű (feliratát töredékesen közli: Entz G.: A gyulaféhevári székesegyház, Budapest 1958, 167.; jobban tanulmányozható a Magyar Nemzeti Galéria másolatán, melyre egy emlékezetes alkalommal Takács Imre hívta fel figyelmemet).

Hazai szempontból leginkább az esztergomi Porta speciosáról írottak érdemelnek figyelmet. Kisebb ügyetlenségekkel itt is találkozunk (a helymegjelölésként megadott Komárom [megye!] helyére ma már Komárom-Esztergom megye kívánkozna; megjegyzem, nem biztos, hogy így, országnév nélkül találja meg a legkönnyebben az átlag amerikai olvasó). A hivatkozott irodalom (Máthes [ezt ugyan a szerző vélhetőleg nem ismeri közvetlenül, különben nem állítaná, hogy a mű a XVIII. századi olajképen alapul, 224.o.], Dercsényi 1947, Bogyay 1950, Ragusa 1980) az átlagosnál teljesebb, bár fontos művek (így Marosi Ernő több, ráadásul idegen nyelven publikált dolgozata, vagy Takács Imre újabb tanulmányai) így is kimaradtak. A hazai kutatás így is profitálhat a katalógusban kereszthivatkozással is jelzett számos, itthon csak részben ismert párhuzamból (Milánó: S. Giorgio al Palazzo, Sant Paul del Camp / Barcelona, Saint-Marcel-lès-Sauzet, Salzburg: Nonnberg, Velenca: San Marco, Boroszló/Olbin).

Ezek közül a főszövegben is elemzett velencei párhuzam tűnik különösen érdekesnek. A San Marco belső főkapuját Szűz Mária mozaikja díszíti, belső oldalán a Deísisnek sajátos, Szt. Márkkal kiegészített változata található. Ez utóbbi mozaik ugyan valamivel későbbi az esztergomi faragványoknál (XIII. sz. középső harmada), de elképzelhető, hogy egy ezt megelőző, talán XII. sz. közepi vagy még korábbi ábrázolást váltott fel. A belső oldal felirata („Ianua sum vitae, per me mea membra venite”) az esztergominak jó analógiája (114–116.o.; a felirat rokonságára már Bogyay Tamás is utalt 1950-ben). Ezen a ponton óhatatlanul Takács Imre feltevésére kell gondolnunk, aki egy 1993-as előadásában (Porta patet vitae. Az esztergomi székesegyház nyugati díszkapujáról, in: *Kezdet és újrakezdet. Strigonium Antiquum* 2, szerk: Beke M. Budapest 1993, 53–60.) amellet érvelt meggyőzően, hogy a külső oldalán a Madonnát megjelenítő Porta speciosa belső ívmezőjét eredetileg az esztergomi inkrusztált Deísis-timpanon foglalta el. A velencei analógia frappánsan támogatja Takács elképzelését, és a hasonló felirat alapján még a közvetlen kapcsolatot sem zárhatjuk ki. Abban a reményben ajánljuk tehát Kendall könyvét a kutatóknak, hogy még sok hasonló csemegére találhatnak benne.

Szakács Béla Zsolt